

PRYNCYPAL (69) *sb m*

princy- (32), princi- (19), pryncy- (18), [pryn-ci-].

a *pochylone*.

sg *N* pryncypał (14). ◇ *G* pryncypała (18). ◇ *D* pryncypałowi (8). ◇ *A* pryncypała (5). ◇ *I* pryncypałem (13); -em (6), -(e)m (7). ◇ *L* pryncypale (1). ◇ *pl N* pryncypałowie (3). ◇ *G* pryncypał(o)w (2). ◇ *D* pryncypałóm (1). ◇ *A* pryncypały (1). ◇ *I* pryncypały (3). ◇ [*L* pryncypał(a)ch.]

Sł stp brak, Cn notuje, Linde także XVII – XIX w.

1. Ktoś wyższy w hierarchii, mający podwładnych lub zwolenników (19) :

Szereg: »powod i pryncypał« (1): iefli [ksiądz Powodowski] ich [dwóch stwórzycieli, tj. koncepcji o nich] vśc chce/ tedy Arryánftwá [...] żadną miarą nie vydzie: gdy przedsię iedne^{go} *caufam efficientem et primariam*, á drugie^{go} *instrumentalem*, to ieft/ iedne^{go} powodem y pryncypałem/ iáko páná/ á drugie^{go} naczyniem/ ábo fługą ktoryby to rofkazanie drugiego wykonywał/ wyznać będzie musiał. *CzechEp* 277.

a. *Zwierzchnik* (16) : y zaż też nieftychacie Wálenty Herbort Biskup Przemyfki/ iákim Biskupem on dżisia na ^m w Trydenćie ieft/ wyfádziło go wżytko *Concilium, ad colligendos omnes abufus Ecclefasticos*: ku czemu przydano iemu dwánaście drugich Biskupow/ między ktorymi on Pryncypałem ieft *OrzRozm S; WerGość* 216.

pryncypał czego (4): (nagł) I. TABLICA. (–) ZAmyka w łobie prawo Koronne Królewfskie, którego principałem ieft KROL. *SarnStat* 5; bo Woiewodá iest principałem porządków. *SarnStat* 268, 5, 305.

Szereg: »pan i pryncypał« (1): Przetoż [Chrystus] niemoże mieć Wikárijego żadnego/ gdyż tám tylko Wikárius bywa/ gdzie fámego Páná y Princypała niemáfz. *WujJudConf* 124v.

a. *Dowódca wojskowy* (1) : Piersze woisko wzięło iacturam przez zdradę Szwaiocarow, ktorych snadź było 13. Tysięcy, cikiedy nalepiey byli odstąpili, zPractikowani: Acz piszą iuz ze te Princypały Hetmany potraczono in Heluetia *ActReg* 182; [AktaSejmikPozn 1598/207].

β. *Chrystus jako głowa Kościoła* (8) : Przeto dobrze ieft Vicarius w Kościele/ poniewáfz w nim Páná Chriftufá Princypała widomym obyczáiem niemáfz. *WujJud* 124v; Chryftus iáko Princypał niewidomy/ á Piotr iáko fprawcá widomy. *SkarJedn* 73, 73, 82 [3 r.].

[*pryncypał czyj*: Naprzod/ Obaczymy Pryncypałem być Miniftry [lege: ministrow] w Kościele Bożym fámego Páná Iezufá/ ktory ich pośila y dary opátruie y broni. *GilPos* 287.]

Szereg: »pryncypał i pan« (2): Bo fię tu nie mowi o pryncypále y o dziedzicznym y przyrodzonym pánie y fprawcy nam teraz niewidomym: ále fię mowi o iego namiestniku y pośláńcu y prokuratorze winnice iego widomym. *SkarJedn* 56, 58.

b. *Przywódca ugrupowania politycznego* (2) : Tákowe tedy zápalenie Oyczyzny widząc dobry Obywátel/ wżelákim fpołobem ma fie o vgáfzenie tego ták bárzo fzkodliwego/ á wżytki pożyráiącego/ ognia ftaráć/ do żadnych fákcij fie nie przywiewzuiąc/ [...] bo gdzie fákcy nie będą miały od fwoich potężności/ gdzie pryncypałowie adherentow mieć nie będą/ gdzie więcey káżdemu będzie miłfze zdrowie Oyczyzny/ niż powinnego bądź záchowálego fwego/ vftać prędko mufzą. *Phil O*.

pryncypał czyj (1): Drudzi vporem ab o nienawifcia natkani na nudi [tj. do obrzydzenia]/ *ad rempub: venerunt et inermes nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati*, zezwalać na vota Principalow fwoych pomagali nietzuuiac fie na kogo *PaprUp* E.

2. *praw. Osoba będąca jedną z głównych stron w postępowaniu sądowym; principalis JanStat* (38) :

a. *Ten, kogo reprezentuje adwokat* (28) : *GroicPorz* t2, oo2; Ponieważ Pryncypał/ a prokurator od pryncypała mówiąc/ iedną rzecz iest *SkarJedn* 57; Nalałby y na to łpořob/ żeby ten kto nieślufnię pożywa/ y trudność namyslnie *adverfarzowi* zádáie/ przypłacić tego musiał/ a procurátorowie żeby nie mieli mieycá v práwá łtánia/ aż zá *plenipotentia* od *principala* v ksiąg vczynioną. *GórńRozm* L; *PowodPr* 48.

pryncypał czyj [w tym: *pron poss* (13), *G pron* (9)] (22): [*Prokurator*] tylko do thego yest pożyteczny/ że dobrze rzecz około ładu łpráwić/ wygrać ákdá/ álbo też vpusćić tráfi. [...] áby imyenia łwemu pryncypałowi dołtác mógł/ álbo krzywdy y doległóści dowyesć á pożyłkác gdiby o nyę czynił. *GliczKsiąż* N5; Pánie Sędzia Pryncypał moy przodkiem dziękiue zá dozwołenie ku odstąpieniu *GroicPorz* bb3, e2, e3 [2 r.], e3v [2 r.], v, v v [2 r.] (14); by iedno miał Prokuracyą dołtátieczną/ może włzędzye od łtrony łtánąc y łpráwować włzytkie rzeczy/ cokolwiek iego Pryncypał ma rok/ by też iego łtroná pozwána byłá nadwornym rokiem *UstPraw* C3v, C3v; *SarnStat* 143, 571 [2 r.], 761 [2 r.].

Szeregi: »pryncypał albo aktor« (2):których [*zapisów*] áni nowych czynić/ áni z łtárych quitowác/ áni pieniędzy zápilánych będzie [*prokurator*] mógł brác/ okrom bytnóści łwego Principalá álbo Aktorá [*principalis seu Actoris JanStat* 520]. *SarnStat* 571 [*idem*] 761.

»pan albo pryncypał« (1): PRokurator/ ielth Perłoná ktora cudze łpráwy s poruczenia Páná/ álbo/ iáko mówią/ Pryncypała łwego/ łpráwuie. *GroicPorz* e2.

b. *Główny przestępca, mający pomocników; architectus sceleris, dux et princeps sicariorum, dux et signifer calamitosorum, princeps maleficii Cn* (8) : A nádto dwánaście niedziel ná dnie w wieży siedzieć ma/ y winien będzie zá łkaźnią ładową. A tá płaca winy od pomocy/ w zapłátę głowy/ którą principal mężobóycá czynić winien/ niema byđż poczytána y liczona. *SarnStat* 1173, 152.

pryncypał czyj [*zawsze: G pron*] (4): TAKże włzyłcy łpółpomocnicy/ którzy pokonánému iáwnie pomagáią/ máią byđż pozwáni *ad banniendum* [...]: Przeciw którym iáko y przeciw ich Principalóm vrząd Starołści ma połtępowác. *SarnStat* 499 [*idem* 833], 499, 583, 833.

Szereg: »(spół)pomocnicy z pryncypałem; spółpomocnicy i pryncypałowie« = *complices cum principali JanStat* (2;1): (nagł) COMPLICES. (–) Spółpomocnicy iáko y principalowie *SarnStat* 499, 499 [*idem*], 832.

c. *Główny pozwany w procesie cywilnym (tu: w sprawie o granice)* (2) : o które gránice pozwał przerzeczoného N. iáko Principalá/ á was iáko łcienniki: ábyłcie łtánęli/ y powódtwo temu N. Powodowi przyználi *SarnStat* 462, 462.

3. *Ktoś pierwszy a. poprzedni w jakiejs dziedzinie: założyciel, inicjator, sprawca, pomysłodawca; auctor, caput, conditor, fons, inceptor, parens, semen Cn* (10) : [co sobie wszystko wcale zdzierzeć dobrymi swoimi słowy rycerskimi potciwemi tam in toto, quam in parte, obiecujemy z podniesieniem dwu palców ku górze, pryncypała żadnego w tym nie mając. *AktaSejmikPozn* 1590/96.]

pryncypał czego (1): Bo to czynił tylko przeciwko Principalowi obelżenia domu swego *ActReg* 53; [Czytamy też y my żywot y dzieie Páná Kriftuśowe v czterzech Ewányeliśtow/ á także dzieie Apośtolńkie od Łukaśzá s. nápiśáne/ ktorzy byli dobrze pirwśzy przed Marćinem s. A co więźszego ieśt/ y Principały Religiey náłzey *GrzegŻarnPos* 1582 738v (*Linde*); *GilPos* 279 *marg*; Te artykuły ks. arcybiskup podał i pryncypałem ich być chce *AktaSejmikPozn* 1590/111].

pryncypał czyj (1): Z tego łłowá *Eremus*, to ieśt puźcza/ názwáni łą *Eremitae*, Puśtelnicy; ktorzy bogomyślny á łurowy żywot wiodą ná puźczy/ przykładem Ianá ś. ktorego przeto święci Doktorowie zowią książećiem ábo principałem Mnichow y puśtelnikow. *WujNT* 11.

Szereg: »książe abo pryncypał« (1): *WujNT* 11 *cf pryncypał czyj*.

a. *Ten, od kogo przejęto poglądy* (8) : O rozpárćiu mi iuż też tu mowić nie potrzebá około tych rzeczy/ to ieśt przykim by tá háńbá zoťtác miála/ lub z łámym Papieżem iáko pryncypałem: [...] lub też y z inźzymi wźytkimi *CzechEp* 326, 326.

pryncypał czyj [*w tym: pron poss* (4), *G pron* (2)] (6): Sam X.K. łkárzy/ łam też nas zá heretyki z łwoimi pryncypały łądzi *CzechEp* 101; A to ieśt włálne/ prośte y nieomyłne łłow tych wyrozumienie: á nie to ktore I.M.X.K. z łwoie^{go} ktoregoś pryncypała w tym błądzącego/ przywiodł. *CzechEp* 156, 16, 52, 107, 155.

4. *Książę* (1) : A iż Peluśfa był principał/ y piśał łie też Wielkim Xiędzem Litewłkim/ ácz nim nie był [...] tedy Gedymin gdy poimał *Aemulum imperij*, á dał go łćiąć/ inźzy Hiśtorikowie mniemáli/ [...] iżby Páná łwego/ co ieśt Witená/ miał Gedimin zábić *StryKron* 385.

*** *Dubium* (1) : Ośluzebne Inflantskie tedy Commisarze wysłá Byłac tym Quaestia iesli Iurisdictionie otworzyć by ktosub praetextu sprawy Zamku y miasta niewziął Starosty Primat y Principała aleo tym nihil tegodnia conclusum *ActReg* 12.

Synonimy: **1.a.** *pan, przełożony*; **a.** *hetman, jenerał, wodz*; **2.** *strona*; **3.** *autor, sprawca*; **4.** *książe*.

KW (JDok)